

Sygn. akt VI ACa 974/13

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 22 sierpnia 2013 r.

Sąd Apelacyjny w Warszawie VI Wydział Cywilny w składzie:

Przewodniczący - Sędzia SA – Barbara Godlewska – Michalak

Sędzia SA – Ewa Stefańska (spr.)

Sędzia SO (del.) – Beata Waś

Protokolant: – sekr. sądowy Ewelina Murawska

po rozpoznaniu w dniu 22 sierpnia 2013 r. w Warszawie

na rozprawie

sprawy z powództwa W. K.

przeciwko (...) S.A. w W.

o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone

na skutek apelacji powoda

od wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie - Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów

z dnia 15 września 2011 r.

sygn. akt XVII AmC 2105/10

I zmienia częściowo zaskarżony wyrok w punkcie pierwszym w ten sposób, że uznaje za niedozwolone i zakazuje stosowania przez (...) S.A. w W. w obrocie z konsumentami postanowienia zawartego we wzorcu umowy zatytułowanym „Ubezpieczenie na życie ze składką jednorazową związane z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym (...) Ogólne warunki ubezpieczenia” w § 16 ust 3 o treści: „ Jeżeli postanowienia niniejszego rozdziału zastrzegają na rzecz (...) prawo dokonywania waloryzacji wysokości danej opłaty stosuje się opisane poniżej zasady. Wysokość opłaty wynikająca z waloryzacji obowiązuje od dnia podjęcia przez (...) decyzji o waloryzacji. Wskaźnik waloryzacji (...) określa na podstawie wskaźnika wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych w stosunku rocznym, ogłaszanym przez GUS. Każdej kolejnej waloryzacji podlega opłata w wysokości obowiązującej w dniu waloryzacji. Na każde żądanie Ubezpieczającego (...) jest zobowiązane podać Ubezpieczającemu aktualną zwaloryzowaną wysokość opłaty”;

II w pozostałej części uchyla zaskarżony wyrok w zakresie dotyczącym postanowień zawartych we wzorcu umowy zatytułowanym „Ubezpieczenie na życie ze składką jednorazową związane z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym (...) Ogólne warunki ubezpieczenia” w § 13 ust 2 i 3 i § 15 ust 1-5 i sprawę w tym zakresie przekazuje Sądowi Okręgowemu w Warszawie – Sądowi Ochrony Konkurencji i Konsumentów do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego.

UZASADNIENIE

Powód W. K. wnosił o uznanie za niedozwolone i zakazanie pozwanemu (...) S.A. z siedzibą w W. stosowania w obrocie z konsumentami postanowień wzorca umowy „Ogólne warunki ubezpieczenia na życie ze składką jednorazową związane z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym (...) o treści:

1) „Dzień wykupu ustala (...), z tym że nie może on wypadać później niż 30 (trzydziestego) dnia [we wzorcu: 5 (piątego) dnia], licząc od dnia doręczenia (...) wniosku o wykup” (§ 13 ust. 2 owu);

„ Kwoty wykupu określone w niniejszym rozdziale wypłaca się w dniu płatności wykupu. Dzień płatności wykupu ustala (...), z tym, że nie może on wypaść później niż 30 (trzydziestego) dnia, licząc od dnia doręczenia (...) wniosku o wykup” (§ 13 ust. 3 owu);

2) „ Częściowy wykup przez umorzenie niektórych jednostek zapisanych na indywidualnym rachunku (częściowy wykup ubezpieczenia) może nastąpić jedynie za zgodą (...)” (§ 15 ust. 1 owu);

„Minimalna wartość kwoty częściowego wykupu wynosi 1000 PLN (jeden tysiąc złotych)” (§ 15 ust. 2 owu);

„Minimalna wartość indywidualnego rachunku po dokonaniu częściowego wykupu i pobraniu opłaty za wykup wynosi 5000 (pięć tysięcy złotych)” (§ 15 ust. 3 owu);

„ Z zastrzeżeniem postanowień ust. 2 i 3 (...) podejmie decyzję w przedmiocie zgody lub odmowy udzielenia zgody na częściowy wykup ubezpieczenia w terminie 5 (pięciu) dni roboczych od otrzymania wniosku Ubezpieczającego. W razie wyrażenia zgody na częściowy wykup, (...) określa kwotę wykupu i pobiera opłatę za wykup. Dzień wyrażenia zgody jest dniem wykupu” (§ 15 ust. 4 owu);

„ Jeżeli (...) nie wyrazi zgody na częściowy wykup, powiadomi Ubezpieczającego o decyzji odmownej na piśmie” (§ 15 ust. 5 owu);

3) „ Jeżeli postanowienia niniejszego rozdziału zastrzegają na rzecz (...) prawo dokonywania waloryzacji wysokości danej opłaty stosuje się opisane poniżej zasady. Wysokość opłaty wynikająca z waloryzacji obowiązuje od dnia podjęcia przez (...)decyzji o waloryzacji. Wskaźnik waloryzacji (...) określa na podstawie wskaźnika wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych w stosunku rocznym, ogłaszanym przez GUS. Każdej kolejnej waloryzacji podlega opłata w wysokości obowiązującej w dniu waloryzacji. Na każde żądanie Ubezpieczającego (...) jest zobowiązane podać Ubezpieczającemu aktualną zwaloryzowaną wysokość opłaty” (§ 16 ust. 3 owu).

W pozwie i kolejnych pismach procesowych powód podał obszerną argumentację zmierzającą do wykazania, że zakwestionowane postanowienia są sprzeczne z dobrymi obyczajami i rażąco naruszają uzasadnione interesy konsumentów, a zatem stanowią niedozwolone klauzule umowne w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c. Odnośnie postanowień zawartych w § 13 ust. 2 i 3 owu pozwany wskazał, że instytucja wykupu ubezpieczenia stanowi instrument służący m.in. zapobieżeniu utracie wartości środków zgromadzonych na indywidualnym rachunku jednostek uczestnictwa i dlatego termin realizacji wykupu wpływa bezpośrednio na wysokość świadczenia. W ocenie powoda termin ten powinien być adekwatny do nakładu czasu potrzebnego do dokonania wykupu, a nie uzależniony wyłącznie od woli ubezpieczyciela, gdyż narusza to równowagę praw stron stosunku zobowiązaniowego. Postanowienia zawarte w § 15 ust. 1-5 owu powód uznał za abuzywne, ponieważ uzależniają możliwość częściowego wykupu od zgody ubezpieczyciela, a także określają minimalną kwotę wykupu częściowego i minimalną kwotę, która musi pozostać na rachunku jednostek uczestnictwa po dokonaniu wykupu częściowego. Dokonanie wykupu częściowego jest jednym z instrumentów służących szybkiemu reagowaniu na zmieniające się warunki rynkowe, w tym dekonstrukcję na rynku kapitałowym, więc uzależnienie możliwości jego dokonania od zgody ubezpieczyciela narusza zasadę równorzędności stron. Co do postanowienia zawartego w § 16 ust. 3 owu powód wskazał, że zawiera

ono klauzulę waloryzacyjną sformułowaną w sposób na tyle niejasny, iż pozwala ona ubezpieczycielowi na swobodną, jednostronną zmianę wysokości opłat.

Pozwany (...) S.A. z siedzibą w W. wnosił o oddalenie powództwa podając, że zaskarżone klauzule nie mają abuzywnego charakteru. Zdaniem pozwanego termin określony w § 13 ust. 2 owu jest najkrótszym możliwym terminem do realizacji wykupu, zaś termin określony w § 13 ust. 3 owu ma charakter maksymalny i w rzeczywistości wypłata następuje w krótszym czasie. Co do postanowienia zawartego w § 15 pkt 1-5 owu, pozwany podkreślił, że częściowy wykup nie jest jednostronną czynnością prawną ubezpieczonego, lecz prowadzi do zmiany umowy, stąd wymaga zgody ubezpieczyciela. Natomiast odnośnie § 16 ust. 3 owu pozwany wskazał, że treść tego postanowienia jest jasna i precyzyjna, więc nie pozwala ubezpieczycielowi na dowolną zmianę wysokości opłat.

Wyrokiem z dnia 15 września 2011 r. Sąd Okręgowy w Warszawie - Sąd Ochrony Konkurencji i Konsumentów oddalił powództwo w całości.

Wyrok Sądu Okręgowego został wydany w oparciu o poniższe ustalenia faktyczne i rozważania prawne.

(...) S.A. z siedzibą w W. w prowadzonej działalności gospodarczej przy zawieraniu umów z konsumentami wykorzystuje wzorzec umowny zatytułowany „Ogólne warunki ubezpieczenia na życie ze składką jednorazową związane z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym (...), który zawiera zakwestionowane w pozwie postanowienia. W ocenie Sądu pierwszej instancji postanowienia te nie są abuzywne, albowiem brak jest podstaw do uznania, że kwestionowane klauzule kształtują prawa i obowiązki konsumentów sprzecznie z dobrymi obyczajami i rażąco naruszają interesy ubezpieczonych.

Analizując postanowienie wzorca zawarte w § 13 ust. 2 owu Sąd Okręgowy wskazał, że jego brzmienie podane przez powoda w pozwie jest niezgodne z treścią dołączonego do pozwu dokumentu. Dlatego uznał, że żądanie pozwu w tym zakresie nie zasługiwało na uwzględnienie.

Ponadto Sąd Okręgowy stwierdził, że umowy ubezpieczenia dotyczące ryzyka utraty życia przez ubezpieczonego połączone z funduszem inwestycyjnym mają charakter inwestycji długoterminowych, dlatego zagwarantowane w nich prawo wykupu nie jest instrumentem nastawionym na zapobieżenie utraty wartości środków zgromadzonych na rachunkach jednostek uczestnictwa. Sąd pierwszej instancji wyjaśnił, że nabywanie jednostek uczestnictwa jest uzasadnione spodziewanym wzrostem ich wartości w okresie wieloletnim, więc prawo do wykupu jednostek uczestnictwa ma charakter wyjątkowy. Określony w § 13 ust. 2 owu dzień wykupu został ustalony nie później niż w terminie 5 dni od zgłoszenia wniosku o wykup, więc zdaniem Sądu Okręgowego, brak jest podstaw do uznania, że postanowienie to narusza interesy konsumentów. Ewentualna zmiana koniunktury nie przyniesie istotnych strat dla ubezpieczonego konsumenta, w szczególności, że przedmiotem umowy jest ubezpieczenie, a nie prowadzenie rachunku w biurze maklerskim. Dlatego, w ocenie Sądu pierwszej instancji, treść postanowień zawartych w § 13 ust. 2 i 3 owu w należyty sposób określa prawa i obowiązki stron umowy i nie narusza interesów konsumentów oraz dobrych obyczajów.

Jako nieabuzywne Sąd Okręgowy ocenił również postanowienia zawarte w § 15 ust. 1-5 owu. Sąd pierwszej instancji zgodził się z pozwanym, że częściowy wykup ubezpieczenia, z uwagi na skutki dla wartości ubezpieczenia, stanowi formę zmiany umowy ubezpieczenia. Dlatego do częściowego wykupu wymagana jest zgoda pozwanego ubezpieczyciela, występującego w tym przypadku również w charakterze funduszu inwestycyjnego. Przy tym, postanowienia zawarte w § 15 ust. 1-5 Sąd pierwszej instancji uznał za mające charakter wyłącznie informacyjny, albowiem ich celem jest określenie warunków brzegowych, które muszą być zachowane w przypadku zgłoszenia przez konsumenta żądania częściowego wykupu. Konsument jest informowany pisemnie o decyzji ubezpieczyciela, przy czym - zdaniem Sądu Okręgowego - termin udzielenia odpowiedzi nie jest nadmiernie długi.

Analizując treść postanowienia zawartego w § 16 ust. 3 owu Sąd Okręgowy stwierdził, że działanie pozwanego jako przedsiębiorcy nastawione jest na uzyskanie zysku, co uzasadniało zamieszczenie w stosowanym przez niego wzorcu umownym postanowień nastawionych na ochronę przed ujemnymi skutkami ryzyka gospodarczego wynikającego z

prowadzonej przez niego działalności gospodarczej. Kwestionowane postanowienie wprowadzie przewiduje możliwość jednostronnej zmiany wysokości opłat związanych z realizacją umowy ubezpieczenia, jednakże określa w czytelny sposób zasady i granice wprowadzenia tych zmian. Dlatego, w ocenie Sądu pierwszej instancji, również to postanowienie nie jest abuzywne.

Od wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie – Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów apelację wniósł powód W. K..

Apelacją z dnia 23 listopada 2011 r. powód zaskarżył wyrok w całości, wnosząc o zmianę zaskarżonego wyroku i uwzględnienie powództwa w całości. Powód zarzucił wyrokowi Sądu Okręgowego:

1) naruszenie prawa materialnego poprzez błędną wykładnię art. 385¹ § 1 k.c. polegające na przyjęciu, że treść objętych pozewem postanowień wzorca umowy nie prowadzi do ukształtowania praw i obowiązków konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy, a w szczególności, że działaniem naruszającym zasadę lojalnego kontraktowania oraz zasadę równorzędności stron kontraktujących nie jest:

- ograniczenie prawa konsumenta do dokonania wykupu częściowego, co jednocześnie stanowi naruszenie normy prawnej wyinterpretowanej z treści art. 830 § 1 k.c. oraz innych przepisów prawa określających istotę zobowiązania ubezpieczyciela, w tym ustawy o działalności ubezpieczeniowej, a także art. 845 k.c.;

- ograniczenie prawa konsumenta do wypłaty kwoty wykupu niezwłocznie po otrzymaniu żądania w tym przedmiocie;

- arbitralne określenie wskaźnika waloryzacji opłat pobieranych przez ubezpieczyciela;

2) naruszenie prawa materialnego poprzez błędną wykładnię art. 65 k.c. polegające na przyjęciu, że treść zaskarżonego wzorca umowy prowadzi do wniosku, że ukształtowana na jego podstawie umowa ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym ma długoterminowy charakter, co doprowadziło do wniosku o wyjątkowym charakterze instytucji częściowego wykupu ubezpieczenia;

3) naruszenie prawa procesowego, tj. art. 63 k.p.c. w zw. z art. 26 ust. 7 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o nadzorze ubezpieczeniowym i emerytalnym oraz Rzeczniku Ubezpieczonych (Dz. U. Nr 124, poz. 1153 ze zm.) polegające na oddaleniu wniosku o przedstawienie przez Rzecznika Ubezpieczonych poglądu istotnego dla sprawy.

Pozwany wnosił o oddalenie apelacji.

Sąd Apelacyjny zważył:

Apelacja powoda zasługuje na uwzględnienie, przy czym w części dotyczącej postanowień wzorca umownego określonych w punktach pierwszym i drugim pozwu (§ 13 ust. 2 i 3 i § 15 ust. 1-5 owu) - jedynie w zakresie, w jakim prowadzi do częściowego uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy w tej części do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji.

Sąd Okręgowy w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku skupił się na obszernym przytoczeniu argumentacji obydwu stron, natomiast własne rozważania ograniczył do pobieżnej oceny zaskarżonych postanowień wzorca umownego w odniesieniu do typowej umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, przy czym zaniechał dokonania ich oceny w ramach dołączonego do pozwu konkretnego wzorca umownego, w którym zostały one zawarte. Zdaniem Sądu Apelacyjnego, brak analizy zaskarżonych postanowień w tym zakresie skutkowało nierozpoznanie istoty sprawy, co spowodowało konieczność uchylenia zaskarżonego wyroku we wskazanej części i przekazania sprawy w tej części do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji.

Przede wszystkim Sąd pierwszej instancji zaniechał dokonania oceny charakteru umowy, której zawarcie pozwany oferuje konsumentom. Tymczasem ma rację powód wskazując w apelacji, że umowa ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym jest umową o charakterze mieszanym, w związku z czym konkretna

umowa może zawierać elementy różnych umów, np. umowy ubezpieczenia, umowy o zarządzanie aktywami na zlecenie, umowy powierniczej, umowy przechowania, umowy zlecenia, a nawet umowy rachunku bankowego. Jednakże nie wszystkie umowy ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym będą zawierały te same elementy, albowiem postanowienia konkretnych wzorców umownych wykazują znaczne odrębności. W jednych umowach (ich wzorcach) akcentowana jest w większym stopniu ich funkcja ochronna, zaś w innych funkcja ta została zminimalizowana w takim stopniu, że realizują one w rzeczywistości tylko funkcje inwestycyjną.

W przedmiotowej sprawie Sąd Okręgowy bezpodstawnie przyjął, że umowa, której wzorca postanowienia podlegają badaniu w przedmiotowej sprawie, ma na celu umożliwienie ubezpieczającemu inwestowania w perspektywie wieloletniej i wyłącznie na tym twierdzeniu Sąd pierwszej instancji oparł pogląd o braku abuzywności zaskarżonych klauzul. Tymczasem powód słusznie wskazał w apelacji, że przedmiotowy wzorzec nie zawiera postanowień, które wskazywałyby na taki cel umowy (m.in. umowa zawierana jest na czas nieoznaczony, nie jest ograniczony wiek ubezpieczonego, zastrzeżono wypłatę świadczenia ubezpieczeniowego w wysokości jedynie nie mniejszej od wpłaconej składki).

Kontrola abstrakcyjna polega na badaniu treści postanowień wzorca umowy w oderwaniu o konkretnego stosunku umownego i jest dokonywana niezależnie od tego, czy między stronami doszło do zawarcia umowy z wykorzystaniem tego wzorca umowy. Jednakże kontrola ta nie może być dokonywana w oderwaniu od treści wzorca, w którym zaskarżone postanowienia funkcjonują. Dlatego ponownie rozpoznając sprawę Sąd Okręgowy powinien dokonać charakteru i celu umów, do zawierania których wykorzystywany jest przedmiotowy wzorzec, a dopiero wówczas ocenić, czy w zakwestionowanych postanowieniach prawa i obowiązki konsumentów nie zostały uregulowane w sposób rażąco mniej korzystny niż prawa i obowiązki ubezpieczyciela, co naruszałoby dobre obyczaje.

Sąd pierwszej instancji powinien wziąć pod uwagę okoliczność, że przedmiotowy wzorzec przewiduje, iż ubezpieczyciel działając na zlecenie ubezpieczonego nabywa we własnym imieniu i na własny rachunek określone w umowie instrumenty finansowe. Nie można zatem – wbrew temu, co sugeruje w apelacji powód - przyjąć analogii umów zawieranych na podstawie badanego wzorca umownego do umów rachunku bankowego czy pożyczki, gdzie przenoszona jest własność określonej ilości środków pieniężnych za obowiązkiem ich zwrotu na żądanie. Umowy te przewidują bowiem swobodę dysponowania środkami pieniężnymi do czasu ich zwrotu, co nie występuje w umowie zawieranej na podstawie przedmiotowego wzorca, gdzie ubezpieczyciel jest zobowiązany do inwestowania powierzonych mu środków w sposób wskazany przez ubezpieczonego, który dokonuje wyboru określonego typu funduszu. Dlatego, w ocenie Sądu Apelacyjnego, analogia do instytucji depozytu nieprawidłowego nie jest w badanym przypadku uprawniona.

Sąd Okręgowy powinien także rozważyć, czy wykorzystanie badanego wzorca rzeczywiście prowadzi do zawarcia umowy o cechach umowy ubezpieczenia, gdyż - odwołując się do argumentacji zawartej w apelacji powoda - ryzyko zgonu jest związane z wypłatą świadczenia, które odpowiada wysokości wniesionej składki bądź bieżącej wartości rachunku, na którym księgowane są jedynie wpłaty. Należy więc rozważyć, czy sposób sformułowania wzorca nie prowadzi do wniosku, iż za jego pomocą dochodzi do zawarcia innej umowy niż umowa ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, a więc umowy o charakterze wyłącznie inwestycyjnym (np. służącej inwestowaniu w krótkim okresie czasu, także w celach spekulacyjnych). Taka konkluzja nakazywałaby bowiem przyjąć, że zawieranie umów o treści wynikającej z badanego wzorca prowadzi do obejścia prawa, a w szczególności przepisów podatkowych i przepisów obowiązujących instytucje prowadzące działalność maklerską. Wówczas trzeba by rozważyć, czy umowy zawierane na podstawie analizowanego wzorca należy uznać za nieważne, przy czym pozytywne ustalenie w tym zakresie czyniłoby bezprzedmiotowymi rozważania dotyczące abuzywności poszczególnych postanowień tego wzorca.

Natomiast w części dotyczącej postanowień wzorca umownego określonych w punkcie trzecim pozwu (§ 16 ust. 3 owu), Sąd Apelacyjny zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że uznał je za abuzywne i zakazał pozwanemu ich stosowania w obrocie konsumenckim. W ocenie Sądu odwoławczego postanowienia te kształtują prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy, przez co spełniają hipotezę

przepisu art. 385⁽¹⁾ § 1 k.c. Przy tym, stanowią one tzw. klauzule szarą, stypizowana w art. 385⁽³⁾ pkt 9 k.p.c., albowiem przyznają ubezpieczycielowi uprawnienie do dokonywania wiążącej interpretacji umowy. Zawarty w § 16 ust. 3 owu zapis „Wskaźnik waloryzacji (...) określa na podstawie wskaźnika wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych w stosunku rocznym, ogłaszanych przez GUS” jest bowiem na tyle niejasno sformułowany, że pozwala pozwanemu na dokonywanie waloryzacji na podstawie wskaźnika ustalonego w dowolnej wysokości. Zastrzeżenie oparcia wskaźnika waloryzacji na wskaźniku określonym przez Prezesa GUS nie przesądza bowiem, czy ogłoszony wskaźnik stanowi górną granicę waloryzacji, czy jedynie ma być elementem wzoru, na podstawie którego pozwany określi swój wskaźnik. Ponieważ tak sformułowana klauzula byłaby abuzywna w każdym wzorcu umownym, niezależnie od pozostałej jego treści, istniały podstawy do merytorycznego orzeczenia w tym zakresie.

Podstawą orzeczenia Sądu Apelacyjnego był art. 386 § 1 i 4 k.p.c. O kosztach procesu orzeczono na zasadzie art. 108 § 2 k.p.c.